

Центральноукраїнський національний технічний університет
Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-педагогічної роботи

Андрій КИРИЧЕНКО

«30» серпня 2024 року

РОБОЧА ПРОГРАМА
АРХЕОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	032 Історія та археологія
Освітня програма	Історія та археологія
Факультет	Економічний

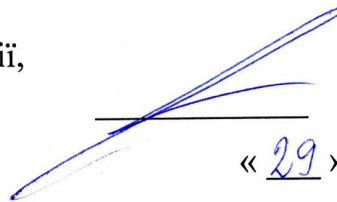
Робоча програма «Археологічної практики»: для здобувачів першого освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 032 «Історія та археологія».

Укладач: Микола Тупчієнко, доцент кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи, кандидат історичних наук, доцент.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи.

Протокол № 1 від 29 серпня 2024 року.

Завідувач кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи

Василь ОРЛИК

« 29 » серпня 2024 р.

Декан економічного факультету

Наталія ШАЛІМОВА

« 29 » серпня 2024 р.

Тупчієнко М. П.
ЦНТУ, 2024 р.

1. Мета та завдання археологічної практики

Мета археологічної практики: закріплення і поглиблення теоретичних знань з курсів «Археологія та давня історія України», «Історія Стародавнього Світу», «Історія України доби Середньовіччя» та формування практичних навичок проведення сучасного археологічного польового дослідження у різних його складових (безпосереднє виконання натурних робіт під час археологічних розвідок та розкопок, фіксаційні процедури, первинне камеральне опрацювання археологічних матеріалів, укладання польової та звітної документації), а також навчити здобувачів застосовувати отримані знання на практиці та випрацювати необхідні навички у проведенні самостійних робіт по охороні, вивченню та пропаганді пам'яток історії та культури.

Завдання:

- засвоїти та вміти застосувати у робочому процесі та у побуті правила техніки безпеки;
- охарактеризувати археологічні пам'ятки району та місцевості, де проходить археологічна практика;
- простежити формування етапів дослідження археологічного об'єкта;
- проаналізувати висновки дослідників даної пам'ятки;
- висвітлити основні досягнення у вивченні об'єкта;
- розкрити історичне значення даної пам'ятки.

У результаті проходження археологічної практики студент повинен **знати:**

- правила техніки безпеки при роботі у польових умовах;
- основи чинного законодавства у сфері охорони археологічної спадщини та регуляції польових археологічних досліджень;
- методика проведення усіх основних етапів вивчення стародавньої пам'ятки, від вибору місця розвідки / розкопу та розбивки розколу до підведення перших наукових висновків за наслідками проведених польових досліджень: порядок виконання дослідних процедур під час натурних археологічних досліджень;
- правила виконання фіксаційних процедур під час натурних археологічних досліджень;
- основні методи та етапи первинного камерального опрацювання археологічного матеріалу;
- правила ведення польової археологічної документації; основні вимоги до укладання звітної документації про польові археологічні дослідження.
- основні періоди дослідження пам'ятки;
- хронологічні рамки та етапи формування;
- поняття і терміни, періодизацію.

вміти:

- використовувати різноманітні джерела інформації, опрацьовувати тематичну літературу, а також нормативно-правові та інструктивні документи;
- оволодіти навичками розвідок / розкопок;
- давати характеристику досліджених об'єктів;
- здійснювати креслярську фіксацію досліджених самостійно комплексів та об'єктів;
- вести польовий щоденник;
- користуватися необхідним інвентарем;
- на базі аналізу археологічних матеріалів створювати конкретну історію того чи іншого регіону на відповідному етапі його розвитку;
- оцінювати роль та значення пам'ятки;
- підготувати звіт про проходження практики.

Результати навчання

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен набути таких компетентностей:

Інтегральна компетентність

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

ЗК 12. Знання законодавчих, нормативно-правових, інженерно-технічних та санітарно-гігієнічних основ забезпечення безпечної діяльності.

Спеціальні компетентності:

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 6. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини.

СК 11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

СК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

СК 13. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання у сфері економічних аспектів історичного розвитку, нумізматики та історії грошового обігу.

Програмні результати навчання

ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.

ПРН 11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.

ПРН 15. Вміти використовувати знання у сфері економічних аспектів історичного розвитку, нумізматики та історії грошового обігу.

ПРН 16. Ідентифікувати, аналізувати та досліджувати небезпечні чинники природного та техногенного середовищ. Вміти обґрунтовано вибирати пристрої, системи і методи відповідно до майбутнього профілю роботи з попередження виникнення надзвичайних ситуацій, локалізації та ліквідації їхніх наслідків.

2. Міждисциплінарні зв'язки

Археологічна практика на 2 курсі – обов'язкова складова підготовки здобувача за фахом 032 «Історія та археологія», яка покликана закріпити на практиці отримані теоретичні знання з курсів: «Археологія та давня історія України», «Етнологія», «Історія стародавнього світу», «Історія України доби Середньовіччя».

У циклі вибіркових дисциплін здобувачам запропоновано для опанування курс «Археологія та методика польових археологічних досліджень», який складається з лекцій та практичних завдань по методиці польової роботи, мета яких разом із закріпленням та поглибленням

теоретичного матеріалу окремих циклів підготувати студентів до польової археологічної практики.

3. Зміст програми археологічної практики

Підготовка студентів до археологічної практики проводиться упродовж 2-х навчальних років – на першому та другому курсах. Студенти готуються до практики, засвоюючи теоретичні курси «Археологія та давня історія України», «Етнологія».

Практика починається з визначення об'єктів дослідження та знайомства з топографією їх досліджень.

Практика може мати характер археологічних розвідок або розкопок. В обох випадках значна увага приділяється особливостям дотримання правил безпеки у польових умовах.

У процесі цієї роботи студенти знайомляться з історією дослідження пам'яток чи об'єктів, стратиграфією шарів на пам'ятках, які досліджуються тривалий час, вивчають інформацію про сучасні методи польових досліджень, про застосування методів різних наук в археології, про правила фіксації матеріалів.

Значна увага приділяється звітній документації попередніх досліджень.

У перші дні польової археологічної практики студентам здійснюється виклад лекцій про новітні досягнення української та закордонної археології у вивченні того чи іншого історичного періоду України.

Характер досліджень і пам'яток визначає необхідність викладу матеріалу про наслідки досліджень минулих років.

Під час археологічних розкопок здійснюється розбивка нового розкопу, у процесі якої практиканти знайомляться з основними правилами археологічних робіт в цілому.

Після зняття верхнього шару ведеться дослідження культурного шару, що становить головний процес польових досліджень. У ході цих робіт студенти фіксують та визначають будівельні залишки, речовий та кістковий матеріал, складають плани залишків землянок або будівлі, поховань, інших комплексів, проводять нівелювання розкопу, уточнюють стратиграфічне положення різночасових матеріалів, досліджують склад побутових комплексів, що фіксують у записах, фото, схемах.

Одночасно проводиться камеральна обробка та консервація, здійснюється шифрування знайдених артефактів, консервація речей для вивчення у лабораторних умовах.

Паралельно студенти знайомляться з топографічними методами зйомки плану об'єкта, застосування методів геофізичних дисциплін у польових умовах.

Студенти під час археологічної практики виконують обов'язки лаборанта, несуть відповідальність за ту чи іншу ділянку роботи: самостійно ведуть польовий опис, щоденник, здійснюють шифрування та класифікацію знахідок. Складена документація під час практики складає частину звіту студента з археологічної практики.

Наприкінці практики накопичений здобувачами багаж знань з польової археології повинен забезпечити їм складання якісного наукового звіту, який включає картографію, креслярську фіксацію об'єктів і комплексів, фото фіксацію, опис пам'ятки, визначення її культурної приналежності тощо. Цей звіт захищається і зараховується як звіту про проходження практики.

Матеріали звіту надалі здобувачі можуть використовувати для написання рефератів, тез та наукових статей.

4. Організація та проведення археологічної практики

Археологічна практика на економічному факультеті організовується деканатом і кафедрою історії, археології, інформаційної та архівної справи. Не менше ніж за два місяці до початку практики готується проект наказу про проходження археологічної практики, в якому визначаються бази її проходження здобувачами.

Перед початком археологічної практики керівник практики проводить установчу конференцію, яка присвячується ознайомленню студентів із порядком проходження археологічної практики, правами та обов'язками студентів, змістом практики. На період практики у групі призначається староста, який займається разом з керівником практики організаційною роботою.

5. Місця проходження практики

Базами проведення практики виступають кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи, Центральноукраїнський обласний краєзнавчий музей (м. Кропивницький), НДП «Археолог» (м. Кропивницький), експедиції Інституту Археології НАН України (м. Київ), а також експедиції «Охоронної археологічної служби України» Інституту Археології НАН України.

Як правило, проходження практики відбувається в межах Кіровоградської області.

У випадках заборони проходження археологічної практики за станом здоров'я здобувача, проходження практики не відміняється. Здобувачеві пропонується участь у роботах, які допускаються його станом здоров'я та хистом (камеральна обробка матеріалу, фото та креслярська фіксація, замальовки матеріалів) або у фондах Центральноукраїнського обласного краєзнавчого музею.

6. Правила техніки безпеки при проведенні археологічної практики

Складова частина проведення археологічних польових робіт для студентів – набуті ними знання та дотримання правил техніки безпеки. Студенти знайомляться з даними правилами ще у ході проведення лекцій та

практичних занять з археології. Окремі пункти цих правил винесені як питання на підсумковий залік (перший семестр) та іспит (другий семестр).

Перед виїздом на практику кожен студент отримує інструктаж з «Правил техніки безпеки у польових умовах», що фіксується у відповідному журналі з особистим підписом кожного учасника майбутніх археологічних досліджень.

Інструктаж з техніки безпеки повторюється безпосередньо на місці проходження практики з урахуванням місцевих умов та особливостей.

7. Вимоги до оформлення звітної документації

Після завершення археологічної практики студент складає письмовий звіт, який включає

- 1) характеристику конкретного археологічного пам'ятника:
 - історія дослідження;
 - визначення його місця у системі археологічних культур регіону та відповідних районів;
 - презентацію головних комплексів;
 - опис найбільш важливих знахідок та ін.);
- 2) опис окремих ділянок розкопу:
 - визначення комплексу знахідок або об'єктів дослідження;
 - топографію комплексу знахідок або об'єктів дослідження у випадку проведення розвідок;
- 3) характеристику та загальні висновки по історії краю, картографію, план розкопу, комплексу, креслення.

8. Критерії оцінювання роботи, виконаної під час археологічної практики

Археологічна практика оцінюється як залік за шкалою «зараховано», «не зараховано» на підставі захисту звітів.

Система бальних оцінок:

1. *Польова робота* (практичні навички на розколі). Оцінюється у балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 30).

1. *Камеральна обробка* матеріалів. Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 10).

3. *Ведення щоденника* Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 10).

4. *Написання та оформлення звіту*. Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 30).

5. *Захист звіту*. Оцінюється в балах (за виконання завдання загальна кількість балів – 20).

Максимально можлива бальна оцінка, яку може набрати студент, дорівнює 100 балам.

Підсумкова оцінка студентів визначається шляхом переводу керівником практики сумарного модульного балу у традиційну академічну та

виставляється як диференційований залік (за національною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»).

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Студентові, якому за станом здоров'я протипоказано проходження практики у польових умовах, за рішенням ради факультету практика організовується на факультеті, де він виконує різні види робіт, пов'язані з закріпленням практичних навичок, отриманих при прослуховуванні відповідних навчальних дисциплін. Звільнення від проходження практики можливо лише за єдиної умови – наявності відповідної медичної довідки та заяви студента.

Якщо програма практики не виконана студентом з поважної причини, то йому надається можливість пройти практику повторно через рік.

9. Заклад вищої освіти зобов'язаний:

За два місяці до початку практики визначити місце практики, а не пізніше ніж за два тижні підготувати наказ про проходження практики.

Призначити керівниками практики кваліфікованих викладачів.

Забезпечити дотримання студентами трудової дисципліни і правил внутрішнього трудового розпорядку. Брати участь у розслідуванні комісією бази практики причин нещасних випадків, що сталися зі студентами.

10. Зміст і структура археологічної практики

№ п/п	Номер і назва теми	Кількість годин
Частина 1. Участь у практичній музейній роботі		
1	Тема 1. Вступна лекція. Інструктаж з техніки безпеки. Історія досліджень археологічної пам'ятки (пам'яток), що буде об'єктом досліджень під час практики, а також історична довідка про археологічну експедицію (установу) – базу практики. Законодавче регулювання польових археологічних досліджень в Україні	6
2	Тема 2. Особливості натурних робіт під час археологічних розвідок та розкопок. Специфіка дослідження культурних нашарувань та структур на археологічних пам'ятках різних типів: правила розмітки; послідовність виконання дослідних процедур; особливості інструментального забезпечення різних видів земляних робіт	12
3	Тема 3. Процедури фіксації: загальні настанови та особливості фіксаційних процедур для певних різновидів польових археологічних досліджень. Основні методи фіксації у сучасному археологічному польовому дослідженні. Новітні технології в польовій археологічній фіксації	12
4	Тема 4. Первинне камеральне опрацювання археологічного матеріалу в польових умовах. Особливості роботи з різними категоріями знахідок (артефакти, археобіологічні та антропологічні матеріали)	12
5	Тема 5. Польова археологічна документація: різновиди, правила ведення, застосування можливостей сучасних технологій	12
6	Тема 6. Звітна документація про археологічні дослідження: структурні складові, правила створення, подання та зберігання	12
7	Тема 7. Музейні (фондові) колекції археологічних матеріалів: від видобутку к процесі польових досліджень до музейного зберігання та/або експонування	12
Частина 2. Складання звіту про проходження практики		10
Частина 3. Захист звіту		2
ВСЬОГО		90

11. Рекомендовані джерела інформації

Нормативно-правові документи

1. Конституція України: Закон України. № 254к/96-ВР від 28.06.1996
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> .
2. Закон України Про охорону культурної спадщини від 08.06.2000
Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 39, ст. 333: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

3. Закон України Про охорону археологічної спадщини (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 26, ст.361)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>
4. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини.
5. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/PDF/Ukrainian/143-Ukrainian.pdf>
6. Закон України про музеї та музейну справу <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр>
7. Наказ Міністерства культури України «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16#Text>

Основна література

1. Вступ до музеєзнавства і пам'ятокознавства. Навчальний посібник. – К.: Ліра-К., 2019.
2. Інструкція до «Відкритого листа» на право проведення археологічних досліджень на території України. К., 1998.
3. Сегеда С. П. Основи антропології. Київ, 1995.
4. Словник-довідник з археології. К., 1996.
5. Телегін Д. Я., Братченко С. Н. Розкопки курганів за допомогою механізмів. *Археологія*. Вип.12. 1974.
6. Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняков І. Т. Археологія та стародавня історія України. К., 1992.
7. Чмихов М. О. Давня культура. Навчальний посібник. К., 1982.
8. Чмихов М. О., Черняков І. Т. Хронологія археологічних пам'яток епохи міді-бронзи на території України. К., 1988.
9. Наукова звітність про польові археологічні дослідження (інструктивні матеріали): <https://iananu.org.ua/106-struktura/naukovi-viddili/polovij-komitet/1039-naukova-zvitnist-pro-polovi-arkheolohichni-doslidzhennia>
10. Карсим І. А. Науково-фондова робота музеїв. К.: АлЮр, 2007.
11. Renfrew Colin, Bahn Paul. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. London: Thames and Hudson, 1993.

Додаткова

1. Босий П. В., Кизименко П. М., Тупчієнко М. П. Єлисаветград. Історія. // Кизименко П. М. Пам'ять степу. Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр «Мавік», 2003. С. 16–117.
2. Махортник С., Тупчієнко М. Скіфський могильник біля с. Молдовки. // Праці наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Львів, 1998, С. 125–150.

3. Методичні рекомендації до проведення археологічної практики (для студентів історичного факультету) / Укл.: Михайлина Л. П., Пивоваров С. В., Водний І. П. Чернівці: Рута, 1994. 37 с.

4. Музеєзнавство: Система обліку та наукової обробки музейних фондів: метод. рекомен. до вивч. дисц. для здобув. першого (бакалавр.) рівня вищ. / [уклад. М. П. Тупчієнко] ; М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький : ЦНТУ, 2018. 16 с.

5. Отрощенко В. В., Тупчієнко М. П. Проблема бронзових клепаних казанів і донецький гірничо-металургійний центр. *Проблеми гірничої археології* (Доповіді II-го міжнародного Картамського польового археологічного семінару) 21 – 25 липня 2003 р. с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. Алчевськ, 2003, С. 116 – 123.

6. Тупчієнко М. П. Роботи археологічної експедиції Кіровоградського краєзнавчого музею. // Археологічні дослідження України 1992 р. К.: Інститут археології АН України. 1993. С. 135–138.

7. Тупчієнко М. П. Музеєзнавчі аспекти археологічної спадщини В. М. Ястребова. *Український музей при навчальному закладі: історія і сучасність*. Матеріали науково-методичної конференції. Кіровоград. Вид-во КОП. ім. В. Сухомлинського. 2008 р. С. 109–118.

8. Тупчієнко М. П. Перспективи використання результатів археологічних досліджень в етнологічних студіях пошуку шляхів формування міфо-ритуальної символіки заліза в населення Східної Європи // Матеріали до української етнології. Зб. наук. праць. Випуск 13 (16) Київ, 2014. С. 150–164.

9. Шоденник і програма учбово-виробничої археологічної практики (Уклад. Ю. М. Малєєв. К.: КДУ, 1985. 56 с.